V ŽARIŠČU

LIK UČITELJA

3 **UVODNIK**
- Silvo Šinkovec — Učitelj, ki ve za cilj

5 **V ŽARIŠČU**
- Silvo Šinkovec — Osebnost učitelja
- Mark Fabij Kvintilijan — Vzgojna navodila učitelju
- Lovro Šturm — Vzgojitelj za sodobno Evropo
- Darko Štrajn — K vprašanju demokratične vzgoje
- Darja Burgar — Čustvena inteligentnost
- Sana Čoderl — Lik terapevta
- Vida Tomažič — Vzgojitelji v semeniščih
- Ana Nahtigal — Z ljubeznijo vzgajamo svoje otroke

20 **NAŠ POGOVOR**
- Silvo Šinkovec — Roberto Carneiro

24 **RAZREDNE URE**
- Franc Čuš — Načrt za razredne ure
- Tilka Jakop — Razredne ure v občutljivih letih

28 **STARŠI**
- Andreja Mašanovič — Skupaj proti drogi

31 **BITI VZGOJITELJ**
- Janez Poljanšek — Vse vriska in poje
- Maruša Guzelj — Šolski ples

33 **VZGOJNA PODROČJA**
- Helena Jeriček — Internet v šoli
- Alojz Uran — Varujmo dragocen zaklad

39 **IZKUŠNJE**
- Julijana Veber — Projekt: Smrt je del življenja
- Vilma Moderc — Prehodili smo 120 kilometrov

45 **POGOVORI IN SVETOVANJE**
- Angelca Žerovnik — Sem dobro vzgojila svojega otroka?

46 **PREBRALI SMO**

48 **IZ ŽIVLJENJA DKPS**
- Mednarodni kongres SIESC 2000

53 **NAPOVEDNI KOLEDAR**

54 **POVZETEK**

54 **AVTORJI**

Silvo Šinkovec

OSEBNOST UČITELJA

Časi se spreminjajo in z njimi pogledi na učiteljevo vlogo. Zato je tema o liku učitelja bolj ali manj popularna, zanimiva ali nezanimiva, včasih celo nezaželena tema. V tej številki Vzgoje smo žarišče posvetili prav liku učitelja.

ODNOS

S svojim osebnim odnosom in svojimi držami učitelj prinaša v razred svoja stališča, prepričanja, mnenja, vrednote, čustva, zavestne in nezavedne konflikte ter jih hote ali nehote prenaša na učence. V interakciji z učenci se dogaja to, čemur rečemo vzgojno delovanje. Učenci se oblikujejo ob učiteljevi osebnosti.

POGLED V ZGODOVINO

Različna obdobja, v skladu z značilnostmi družbenega in političnega sistema, predstavljajo tudi učiteljevo vlogo. V liku učitelja se zrcali kultura, v kateri človek živi. Kot razmišljamo o drugih danostih, tako razmišljamo tudi o učitelju.

Antična doba poudarja uvajanje v življenje, prenašanje izkušenj iz roda v rod, sprejemanje ali zavračanje določenih vrednot in pravil. V Šparti od učitelja zahtevajo predvsem vzgojo za potrebe vojske in kolektivno disciplino, prednost dajejo državi in spoštovanju starejših. V Atenah Sokrat opredeli metodo pogovora, ki naj bi učence privedla k modrosti. V ospredju je vzgoja skladnosti duha in telesa. Buržoazna pedagogika poudarja, naj učitelj razume in upošteva učenčeve individualne posebnosti. Humanistična pedagogika še bolj poudari, da je treba otroka ljubiti in ravnati z njim obzirno, potrpežljivo, torej človeško. V srčiki vseh krščanskih pedagogik, kjub mnogim časovnim in kulturnim pogojenostim, je ljubezen, ki je odskočna deska za 'celostni pristop'. V skladu s pedagoškimi cilji poudarjajo tudi lastnosti učiteljev. »Učitelj naj bo čim bolj izobražen, naj ljubi otroke in je vseskozi pošten človek. Ne sme biti razburljiv, pač pa potrpežljiv.« »Učitelj mora biti predvsem prijazen, da bo zdravila, ki so sicer že sama po sebi grenka, ublažil s svojo mehko roko. Eno bo pohvalil, drugo bo spregledal, tretje spremenil, pri tem pa bo vselej razložil, zakaj tako ravna. Čeprav bo zgledov za posnemanje že v sami snovi več kot dovolj, vendarle tisti, tako rekoč živi glas doseže več, še posebno, če je to glas učitelja, ki ga imajo učenci radi in ga spoštujejo, če so le prav vzgojeni. Odveč je reči, koliko raje posnemamo tiste, ki so nam dragi« (Kvintilijan). »Učitelj naj bo zgled učencem. Biti mora pošten in delaven, ljubiti mora poklic in otroke, do katerih naj ima očetovski odnos. V otroku naj vzbuja 'žejo za znanjem'« (Jan Amos Komensky).

»Učitelj naj ima tako avtoriteto, da gojenec ne more razen njega ceniti nobene druge avtoritete; naj bo široko in globoko izobražen v filozofiji, znanosti in pedagogiki« (Friedrich Herbart). Don Bosko zahteva, da je vzgojitelj gojencem »oče, brat in prijatelj«.

POSNEMANJE (IMITACIJA)

Vsak otrok posnema svojega očeta in svojo mamo. Učenci prevzemajo določene vzorce vedenja svojih učiteljev. Mladostniki iščejo vzornike ali idole. Politiki iščejo modele politikov, da se po njih zgledujejo, športniki imajo svoje vzornike, borci postavljajo spomenike svojim idolom, budisti si želijo srečati pravega učitelja, kristjani iščejo ideale v svetnikih, ki jih želijo posnemati.

Posnemanje (imitacija) je tako stara oblika učenja, kot je star človek. Na tem dejstvu slonijo klasični pedagoški priročniki, krščanska pedagogika in behavioristične teorije osebnosti.

V tradicionalnem pedagoškem žargonu govorimo o *liku*, ki ga želimo posnemati. Besedi lik in *vzor* sta bili zato pogosto rabljeni in ključni v govorjenju o vzgoji.

foto: Marija Kaplan

IDEALIZACIJA

Ne gre le za posnemanje. Pogosto pride do idealizacije. To je eden od procesov naših možganov, ki igra pomembno vlogo pri tem, kakšno podobo si ustvarjamo o sebi in o svetu. Za petletnega otroka je njegov oče največji, najpametnejši, najbolj sposoben. Otrok svoje starše doživlja kot planet, sebe pa kot satelit. Ob planetu, vzoru doživlja sebe in svet, odkriva realnost okrog sebe. Zato je zanj v tem obdobju zelo pomembna referenčna točka, kar so starši. Zaradi pomembnosti

zanj jih idealizira.

Tudi čas zaljubljenosti je čas idealizacije. Človek vidi v svojem partnerju nekoga, ki ga lahko ljubi v celoti in prav to pričakuje tudi od njega. Za vsako zaljubljenostjo pride tudi kriza, čas streznitve, večje realnosti in konfrontacije. Vendar je za notranjo psihično trdnost pomemben tudi čas idealizacije. Idealna oseba prebuja v zaljubljeni osebi nesluteno energijo, domišljijo, sanje. Iz osebe izvabi nove napore za lastno rast, učenje poti do drugega, skupno načrtovanje.

foto: Tamino Petelinšek

Določene kulture so zelo poudarjale ideale. Klasična Grčija je iskala idealne like, ki so bili izdelani po človekovih spoznanjih o idealni formi. Iskali so idealno predstavo o svetu, človeku, bogu in lepoti. H klasiki se je človek vračal v različnih obdobjih. Idealne forme so postale izziv za posnemanje. Težnja posnemati idealne like je del človekove psihe in vsake kulture. Vprašanje pa je, kateri so ti liki oziroma forme.

IDENTIFIKACIJA

S posnemanjem in idealizacijo je povezano poistovetenje (identifikacija). V določenih obdobjih se človek poistoveti z drugimi osebami; zaradi strahu ali zaradi pričakovanja, da bo zadovoljil določene svoje potrebe. Poistovetenje je globlji odnos kot posnemanje. Ti procesi postavljajo nove izzive pedagoški vedi in seveda vsakemu praktiku.

KDAJ POSNEMAMO

V človekovem življenju so posebna obdobja, ko bolj intenzivno iščemo opore, smernice, orientacijo, podobe in načine obnašanja. To se posebno močno dogaja v obdobju, ko se oblikuje identiteta, torej ko človek še nima oblikovane svoje notranje podobe.

Otroku v času pred osnovno šolo njegovi starši predstavljajo velik ideal. Ti ostajajo vse do pubertete nepogrešljivi liki, tako oče kot mati ali drugi nadomestni referenčni liki. V času šolanja si otrok izbere nekatere učitelje ali druge vzgojitelje za tihe vzornike. Všeč so mu, ker mu zadovoljujejo različne notranje potrebe (po varnosti, sprejetosti, spoštovanju, ugledu, uspešnosti, toplini, včasih po agresivnosti, dominantnosti ali podredljivosti itd.).

Mladostnik je v zelo intenzivnem obdobju oblikovanja lastne identitete, zato išče opore, like, podobe, načine vedenja, razmišljanja in vrednotenja. Zato se navdušuje ali kritizira, na glas se upira, po tihem občuduje (vrstnike, učitelje, špornike, politike, igralce...).

Ko gremo v prvo službo, iščemo starejše 'izoblikovane' kolege in kolegice, ki postanejo naša referenčna točka. Referenčno točko iščemo v skladu s svojo osebnostjo (svojimi potrebami in vrednotami). Tako se oblikuje naša nova podoba 'profesionalca', strokovnjaka. Človek si pridobi 'poklicno identiteto'.

Ko se menjajo 'letni časi' neke družbe, iščemo svoj nov način bivanja, novo družbeno vlogo in s tem identiteto. Tudi takrat se znajdemo v intenzivnem iskanju likov in vzorov. Na primer, ko se poslavljamo od totalitarizma in postajamo demokratična družba, iščemo vzorce 'demokratičnega načina razmišljanja in vedenja'. Tudi to je neke vrste adolescenca.

KAJ POSNEMAMO

Vsak posnema to, kar išče. Ko je neki človek prišel na obisk v Kairo, je šel s prijateljem čez tržnico. Sredi pogovora je vprašal prijatelja, kje prodajajo žabe. »Žabe?« se je začudil prijatelj. Malo naprej sta prišla do stojnice, kjer je nekdo prodajal žabe. Spogledala sta se in prijatelj ga je vprašal: »Kako si pa vedel, da tu prodajajo žabe?« »Slišal sem jih.« »Kako bi človek slišal žabe sredi tolikega mestnega hrupa?!« je odvrnil prijatelj. Čez nekaj trenutkov je ta človek vrgel po pločniku nekaj kovancev. Prijatelj se je ustavil in iskal z očmi po pločniku. »Kaj pa iščeš?« ga je vprašal obiskovalec. »Kaj nisi slišal...?« Seveda, vsak sliši tisto, kar želi. V skladu s svojimi potrebami in vrednotami.

Zato v vzornikih iščemo moč (Šparta, vojaki, borci, športniki), lepoto (klasična Grčija, vsa obdobja velikih estetik), modo, uspešnost, bogastvo, ugled, duhovne vrednote... Po tem, kaj določena kultura postavlja v ospredje, presojamo kulturnost kulture, njeno veličino ali praznino. Zato je še kako pomembno, kaj neka družba opredeli za svoje ideale. Vse to odseva v šolskem prostoru, v učnem procesu, v odnosih med učitelji in učenci. V slovenski šolski prenovi smo se zavezali vrednotam kot so strpnost, spoštovanje drugačnih, pluralnost, demokratičnost, znanje itd.

UPOR IDEALOM

Težava z ideali nastane, če so postavljeni s strani človeka nekomu drugemu, sočloveku. Zakaj bi se nekdo moral

zgledovati po drugem? Zakaj naj bi ga posnemal? Vsako prisiljevanje in pretirano ponujanje zgledov rodi odpor, ker smo ljudje vendar posamezniki, enkratni in ustvarjalni. Zato raje naredimo kaj po svoje, izvirno. Danes je postal ideal 'ne posnemati', ne se prilagajati, ne pripadati neki skupini ali miselnemu toku, ne se poistovetiti. Ideal je 'izvirnost' in ustvarjanje za vsako ceno, kar zaznamo v slikarskih tokovih, filmski produkciji ali drugih okoljih. To res prebuja vse večjo ustvarjalnost, včasih pa gre zelo na škodo že pridobljenega. Predvsem se hitro zgodi, da

foto: Marija Kaplan

se človek osami, zapira vase, včasih že kar malikuje sebe, svoje domislice in izume. To je umik v individualizem. »Temna stran individualizma je osredotočenje nase, ki obenem poplitvi in zoži človekovo življenje, osiromaši njegov pomen in mu odvzame zanimanje za druge ali za družbo.«[1]

OD LIKA K VLOGI

Opis *lika* je vezan na lastnosti človeka, njegovo osebnost in vrednote, ki jih ima. Težko določimo lestvico vrednot, zato je še težje govoriti o liku učitelja. Iz nemoči, da bi opredelili lik učitelja, se je pogovor premaknil k *vlogi*. Vlogo lahko odigramo bolj ali manj ustrezno. Tako pridemo do tega, da zelo poudarjamo 'postopek' (proceduro). Učiteljeva vloga se zoži na točno določene postopke. Država je zelo zainteresirana, da se vloge natanko določijo, objektivizirajo in merijo z objektivnimi merili.[2] Pri tem se izgublja osebnost učitelja. Pomemben je postopek, ne rezultat. Tako preidemo od vsebinske k 'proceduralni' etiki. To pomeni, da je idealen učitelj tisti, ki točno izpelje predhodno od drugih določen postopek. V določenih primerih je to dobra pridobitev, da ne zaidemo v samovoljo posameznikov. V trenutku, ko pa postane postopek bolj pomemben od 'dobre strokovne presoje' in rezultata postopka, pa to postane narobe obrnjen svet. Zato išče pedagoška veda pot k osebnosti učitelja, k njegovi človeški, strokovni in moralni avtonomiji. Gre torej za visoko etičnega človeka,[3] ki soustvarja sodobno družbo, vzdržuje demokracijo in njene vrednote.[4]

UČITELJ – ČLOVEK ODNOSOV

V to problematiko posega tudi Etični kodeks članov DKPS[5]. V njem je poudarjen lik učitelja v različnih razsežnostih. Lik ni opredeljen z idealnimi *lastnostmi*, ampak s temeljnimi poklicnimi *odnosi*. Poklicni odnosi zahtevajo dobro poznavanje in izpolnjevanje vloge učitelja ter določene osebnostne lastnosti. Še več, tu gre za osebne motivacije, ki so ključnega pomena pri delu z ljudmi. Nastajanje mnogih etičnih kodeksov v zadnjem desetletju je zanimiv pojav. »*Preko tega postajajo nove poklicne skupine v določenem smislu spet moralne skupnosti.*«[6] To se čuti tudi za svet učiteljev in vzgojiteljev, saj se tudi na tem področju pri nas in po Evropi pojavlja vse več etičnih kodeksov, deontoloških kodeksov, pravil vedenja učitelja ipd.

Etični kodeks članov DKPS poudarja, da je učitelj najprej 'oblikovalec učenca'. Učitelj je po svoji naravi dela 'čuteč' človek. To pomeni, da je pozoren na to, kar se dogaja v odnosu do učencev. Občutljiv je za medčloveški odnos. Kdor tega čuta nima, težko etično deluje in izpolnjuje zahteve poklica. Učiteljski poklic je vendarle umetnost svoje zvrsti. Ni dovolj posluh za glasbo, občutek za barve in besedo. Učitelj mora imeti čut ali posluh za človeka.

Gre za empatičnost, graditev učenčeve samozavesti, pozitivne samopodobe,[7] pozitivnega ozračja v razredu in za preventivno vzgojno delo.[8] Kaj vse učitelj zazna, vidi in opazi! Zato tudi ve, kdaj naj posluša, kdaj naj čaka, kdaj naj spregovori, kdaj naj zahteva in vztraja, kdaj naj išče in ima pobudo v odnosu.[9] Učitelj je čuteč in empatičen, topel človek. Učitelj zna poslušati in sprejemati. Zna ustvarjati skupnost.[10] Je tudi človek kulture[11] in besede, na nek način ima razvit estetski čut.[12] Lastna mu je tudi etičnost, čut za pravičnost,[13] pozoren je do otroka in njegove družine,[14] ne izpostavlja otroka in njegovih stisk, zna odločno poseči v probleme,[15] toda s posluhom za človeka. Ve, kaj je poklicna skrivnost.[16]

Otroci vse vidijo, vse opazijo, zanima jih učitelj kot človek in to mnogo bolj kot samo učitelj kot prenašalec znanja. Učitelj je po svoji naravi 'na človeka usmerjen'. Zato pozitivno razmišlja, računa, da se človek razvija, da se uči, da dela korake naprej, zato nikogar ne odpiše in ne obupa.

Delo opravlja s srcem, ne samo zaradi plače, čeprav je njegovo delo vredno plačila, ki ga dobi, in ga opravljeno delo vedno presega. Zato učitelj ve, kaj je zastonjskost. Je 'človek za druge'. Povezan je tudi s krajem, v katerem je šola.[17]

Da bo svoje delo lahko opravljal, da bo v polnosti lahko živel vse vrste odnosov, mora učitelj skrbeti najprej zase, da živi takšno življenje, ki mu omogoča pristnost in jasnost, ko je v stiku z mladimi. Njegova osebnost največ pove. Vse, kar učitelj stori za sebe, stori tudi za svoj poklic. Etični kodeks poudarja pomen psihohigiene, pravi ritem življenja, pomembnost uravnoteženosti med